

УДК 069.51. 780.614.13. 7. -05

DOI <https://doi.org/10.32782/cusu-hist-2024-2-10>**Тетеря Світлана,***завідувач науково-дослідного сектору «Музей кобзарства»,
Національний історико-етнографічний заповідник «Переяслав»**tetera-7@ukr.net*

ORCID ID: 0000-0002-9255-9690

Костюк Наталія,*молодший науковий співробітник
науково-дослідного сектору «Музей кобзарства»,
Національний історико-етнографічний заповідник «Переяслав»**museum-buro@ukr.net*

ORCID ID: 0000-0002-4647-1989

ФЕДІР ЖАРКО, ОЛЕКСІЙ ГАПОН, ІСААК ЦИБУЛІВ – НЕПЕРЕСІЧНІ ПОСТАТІ УКРАЇНСЬКОГО БАНДУРНОГО МИСТЕЦТВА (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ПОЛЬОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ)

У цьому дослідженні автори на основі польових досліджень подають раніше неопубліковані дані про стан розвитку модерного бандурного мистецтва із 30-х рр. ХХ ст. на Переяславіщині. Ці дослідження ґрунтуються на польових матеріалах авторів, а також аналізі експозиційного наповнення Музею кобзарства Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав» (НІЕЗ «Переяслав»). Зокрема, інформація про Національну заслужену капелу бандуристів України імені Г.І. Майбороди та бандуру майстра із Баришівки О.М. Гапона.

На основі матеріалів, що були здобуті під час експедиційно-пошукової роботи авторів, проведено аналіз побутування аматорського бандурного музикування у зазначеному регіоні. Особлива увага приділяється діяльності творчої молоді у смт Баришівка. Саме тут розпочав свою мистецьку діяльність відомий бандурист, співак і автор дум Федір Жарко. Розкриваються короткі біографічні дані про майстра з виготовлення бандур Олексія Гапона. На сьогодні невідома точна кількість інструментів, які він виготовив, але чи не єдиний, що зберігся, експонується в Музеї кобзарства НІЕЗ «Переяслав». У публікації згадується і талановитий бандурист І. Цибулів.

Ці талановиті неординарні особистості проживали у смт Баришівка (Київщина). Вони були учасниками ансамблю аматорів бандуристів. Пізніше Ф. Жарко та І. Цибулів продовжили свою мистецьку діяльність у професійних колективах. Але все їхнє життя було присвячене високій місії популяризації українського мистецтва серед широкого загалу.

Ключові слова: Олексій Гапон, Михайло Погасій, Федір Жарко, Ісаак Цибулів, музейна експозиція, бандура, мистецтво, майстер виготовлення бандур, аматор, співак, бандурист, капела.

У цій статті автори мають на меті розповісти про унікальні постаті українського мистецького простору – бандуристів і майстрів з виготовлення бандур, що жили і творили у невеличкому місті на Київщині – Баришівці.

Провідне місце у презентації для широкого загалу маловідомих митців-бандуристів посідає Музей кобзарства Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав». У його експозиції є інформація про Національну заслужену капелу бандуристів України імені Г.І. Майбороди та одного із колоритних її учасників – Федора Аврамовича Жарка. Розміщено в експозиції і бандуру (Е-3664 КН-22537) Чернігівської фабрики музичних інструментів, на якій він грав під час виступів із капелями. Також у експозиції демонструється унікальний інструмент кустарного виробництва, що датований 1935 р., майстра Олексія Гапона (Е-3655 КН-22075)¹. Що поєднувало цих двох представників модерного розвитку бандурного мистецтва в Укра-

¹ Інвентарні книги фондової групи «Етнографія» Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав» № 1–6.

їні в 30-х рр. ХХ ст.? Те, що познайомилися вони в містечку Баришівка (Київщина). Доля їхня склалася по-різному, а поєднала їх велика любов до української традиційної культури та бажання розвивати і примножувати її.

Як інструмент майстра О. Гапона з Баришівки з'явився в Музеї кобзарства і кому він належав? Власником інструмента з 1937 р. був Михайло Власович Погасій, що працював у 40–60-х рр. ХХ ст. учителем математики в м. Переяславі. Бандурне мистецтво було його захопленням, проте надзвичайно цікаво відбувся його прихід до нього.

Із дитинства він любив співати українських народних пісень, захоплювався творчістю бандуристів. Інтерес до цього інструмента пробудила у нього зустріч з Євгеном Адамцевичем, що відбулась у 1935 р. Три дні Є. Адамцевич проживав та давав концерти у с. Хоцьки на Переяславщині, звідки родом М. Погасій. І після цієї зустрічі юнак хотів піти поводитирем незрячого кобзаря, але батьки не пустили його².

Тоді під впливом тієї незабутньої зустрічі юний Михайло вирушив пішки до м. Баришівка, що на Київщині, щоб купити там бандуру в майстра Олексія Гапона. Все своє свідоме життя Михайло Власович поєднав з цією бандурою. У 50-х рр. ХХ ст. виступав на сценах осередків культури Переяславщини, разом зі своїми побратимами, такими ж самодіяльними музикантами струно-щипкових інструментів. Нині бандура експонується у музеї кобзарства НІЕЗ «Переяслав» (рис. 1).

Майстер, що виготовив вищезгаданий інструмент, – Олексій Михайлович Гапон, проживав у Баришівці, майстрував бандури та брав участь у ансамблі аматорів бандуристів. Про нього пам'ятають місцеві жителі. Так, зокрема, краєзнавець Віктор Миколайович Осипенко у своєму дослідженні «Історія Баришівки» 2015 р. згадує: «Під час розмови з невісткою О.М. Гапона вона сказала, що після смерті свекра його бандура лежала на горищі, приїхав якийсь чоловік і свекруха віддала йому бандуру, бо ніхто не грав на ній»³.

Інформацію про цю бандуру було опубліковано на сторінці Facebook Заповідник Переяслав та в групі «Кобзарський майдан у Переяславі», і на неї відгукнувся Марко Фаріон, американець українського походження. Він написав: «У мене бандура майстра Гапона».

Згадує Віктор Осипенко і про Федора Жарка: «Творчий талант Федора Аврамовича Жарка розкрився у разі участі в художній самодіяльності Баришівського будинку культури в ансамблі бандуристів. У 1936 році ансамбль бандуристів брав участь у Всесоюзному радіофестивалі, хоровій олімпіаді, а тріо бандуристів у складі Федора Жарка, Олексія Гапона та Наталки Онищенко виступало на багатьох сценах міст і сіл Радянського Союзу. Після виступу на Всесоюзній олімпіаді у Великому театрі в місті Москві в 1946 році Федора Аврамовича було запрошено на роботу до Державної капели бандуристів УРСР, і сім'я залишила в цей рік Баришівку» (рис. 2)⁴.

Рис. 1. Бандура. Власник М. Погасій. Майстер О. Гапон. Україна Київська обл. смт Баришівка. 1936 р. Дерево, метал, ручна робота. Е-3655 КН-22075

² Архівні матеріали Музею кобзарства Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав». Рукописні спогади Ганни Георгіївни Жарко про її чоловіка – Федора Аврамовича Жарко. 1989 р.

³ Польові дослідження Тетері С.А. Спогади Осипенко В.М. 1948 р. н., краєзнавця з м. Баришівка Броварського району Київської області.

⁴ Там само.

Рис. 2. Виконавець – Федір Аврамович Жарко, акомпаніатори Олексій Михайлович Гапон і Наталка Олексіївна Онищенко, кін. 30-х рр. XX ст. З архіву В. М. Осипенка

В архіві Музею кобзарства зберігаються рукописні спогади Ганни Георгіївни Жарко про її талановитого чоловіка – Федора Аврамовича Жарко. Ось як вона пише: «Народився Федір Аврамович у с. Михайлівка Кам'янського району Черкаської області 4 липня 1914 року в родині селян – Жарків Аврама Миколайовича та Олени Петрівни. Сім'я була багатодітна, але діти довго не жили, і в дитинстві помирали від різних хвороб. Виросло троє: Іван, Марія та Федір.

У 1929 році батько був організатором першого колгоспу і сам працював до кінця свого життя в колгоспі. Сестра Марія працювала в ланці буряководів з 1929 року і до виходу на пенсію. В 1931 році Федір Аврамович вступає до Черкаського педінституту на фізико-математичний факультет і по закінченні в 1936 році одержує призначення в Баришівську середню школу викладати математику та фізику. У школі працювали чимало викладачів, які гарно співали. Федір Аврамович виступав на шкільних вечорах. Співав і навіть організував шкільний струнний оркестр та виступав разом з учнями. У 1939 році Федір Аврамович був призваний до армії (це був початок військових дій з Фінляндією). В армії він був рядовим і одночасно учасником військового ансамблю пісні і танцю.

Після війни він повернувся в школу і продовжує працювати викладачем математики. Також бере активну участь у самодіяльності школи: бере участь в олімпіадах, виступає спочатку в Києві, згодом взяв участь у 1945 році в огляді творчих самодіяльних колективів. Після цього огляду комітет у справах мистецтв приймає рішення, що такий цінний голос потрібно використовувати за призначенням. І Федора Аврамовича направляють працювати спочатку в капелу «ДУМКА», потім через рік він переводиться в Державну заслужену капелу бандуристів, де і працював до виходу на пенсію»⁵.

Під час творчої діяльності в цих мистецьких колективах Федір Жарко відвідував вечірній відділ консерваторії з вокалу.

⁵ Архівні матеріали Музею кобзарства Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав». Рукописні спогади Ганни Георгіївни Жарко про її чоловіка – Федора Аврамовича Жарко. 1989 р.

Розповідь про родину Жарків підготувала для Радіо Свобода американська журналістка Тетяна МакКой. Вона побувала у селі, де народився митець, і зустрілася з його земляками.

«У рідному селі, за словами вчительки-красзнавця Тетяни Конаревої, ще пам'ятають «Жаркову пору», бо завдяки йому у селі побували з концертами і сама «Капела Мінківського», й провідні хорові колективи України, циркові групи з Києва, Харкова та Москви, циганський театр «Ромен», тріо Мареничів і багато інших митців.

У сім'ї Жарків усі співали. Федорів батько, Аврам Миколайович, володіючи могутнім басом, вів церковний хор в їхній Михайлівці Кам'янського району на Черкащині. Підрісши, до хору долучилися і малий Федько з братом та сестрою. Збираючись у неділю на черговий молебень, односельці напівжартома казали: «Підемо Жарків слухати» (МакКой Т., 2019). Тож іще під час навчання на фізматі інституту народної освіти в Черкасах Федір Жарко відводив душу концертами братів-бандуристів Вусатих, до яких приєднався і сам. Саме від керівника Кирила Вусатого Федір Жарко навчився грати на бандурі. Розповіли журналістці і про улюблену пісню митця, яка запроторила його до Колими.

«Це пісня, яку він співав лише своїм рідним у селі Михайлівка, де в нього ще жила рідна сестра Марія. Вірш Павла Чубинського «Ще не вмерла України» (1862) покладений на музику Михайлом Вербицьким (1863). Пісня вважалася «націоналістичною», «занепадницькою» і не вписувалася в мажорні ритми п'ятирічок. Але Федір Жарко не втримався, і затягнув на якійсь вечірці: «Ще не вмерла України і слава, і воля...» Надворі був 1950-й, до хрущовської «відлиги» ще залишалося три роки. І знайшовся «сигналізатор», і Жарка арештували, присудили десять років «золотих копалень» Колими. І хоча весь строк він не відбув, та завдяки кончині вождя-тирана Сталіна в березні 1953 року, цей факт залишився в історії його життя.

Це була реальність того часу і Жарко жив за тієї доби, коли в багатьох на умі було одне, а на язиці – те, що диктувала комуністична партія. Та все ж таки в тих умах виброджувалася козацька непокора, яка врешті привела Україну до своєї незалежності»⁶.

Ганна Жарко, дружина бандуриста, писала: «Коли він вже закінчив свою активну концертну діяльність, то дуже багато продовжував вивчати нових творів і продовжував записувати на радіо свій голос, виконувати народні думи та пісні. Одночасно виступав з лекторами спілки письменників, охорони пам'ятників історії і культури, а також з лекторами товариства «Знання». Про його участь у цій роботі свідчать державні нагороди того часу: Грамоти, Подяки та різні сувеніри».

У Музей кобзарства НІЕЗ «Переяслав» вдова передала інструмент бандуриста виробництва Чернігівської фабрики музичних інструментів та його сценічний костюм, в якому він з успіхом виступав перед вдячними слухачами.

У роки після проголошення акту про незалежність України історики, місцеві красзнавці-дослідники відкривають для нас імена, які пішли в забуття. Ці постаті завжди були українськими патріотами, які в умовах російської імперії, згодом тоталітарного більшовицького режиму та сталінської репресивної ідеології зуміли зберегти українську культуру і природну ментальність нашого народу. І все-таки тотальна політична ідеологія більшовизму значно вплинула на напрям розвитку культури українців загалом. Скільки було винищено української традиції в музиці, в побуті, заборонено та вилучено з бібліотек, архівів, досліджень етнографів. А ще більше було привласнено імперським російським режимом, яке тепер видають за своє. Тому кожне ім'я того чи іншого просвітника, музиканта-бандуриста нині стає по-справжньому відкриттям.

Так, у травні 2023 р. до Музею кобзарства НІЕЗ «Переяслав» звернувся священник ПЦУ отець Павло Лисенко. Він разом з баришівськими краєзнавцями досліджує життя і творчість великої майстрині-вишивальниці Глікерії Цибульової. І, виявилось, що її чоловік Ісаак Миколайович

⁶ Архівні матеріали Музею кобзарства Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав». Рукописні спогади Ганни Георгіївни Жарко про її чоловіка – Федора Аврамовича Жарко. 1989 р.

Цибульов (Цибулів) був бандуристом. Його за націоналістичні переконання, як тисячі українців, заслани в табори. Вже після смерті Сталіна він повернувся в Баришівку, де доживав віку⁷.

У своїй праці «Українські кобзарі, бандуристи, лірники. Енциклопедичний довідник» Б. Жеплинський наводить лист М. Полотая від 10.04.1971 р., де подає короткі відомості про цього просвітника- бандуриста. Ісаак Миколайович Цибулів (1889 р., с. Дігтярі Полтавської губ., нині Чернігівської обл. – 1962 р.) – бандурист. За спеціальністю педагог. Працював у першій українській художній капелі кобзарів (з 1927 р.), потім у Державній зразковій капелі бандуристів. Вправно грав і добре виконував пісні «Про Саву Чалого», «Про Нечая», «За річкою та за Синюхою» та ін. (Жеплинський Б., 2011, с. 267).

Відомий український письменник, журналіст, публіцист, борець за незалежність України Улас Самчук у своїй великій праці «Живі струни. Бандура і бандуристи» також згадує Ісаака Цибуліва. Зокрема, про його діяльність у складі Першої художньої капели кобзарів, саме тоді національно свідомих учасників почали арештовувати та засилати в табори. В книзі є фото капели в роки керування нею М. Михайлова. І таким чином ми можемо бачити фото учасників цієї капели, серед яких – І. Цибулів (рис. 3) (Самчук У., 1976, с. 104).

Рис. 3. Київська капела бандуристів під мистецьким керівництвом М. Михайлова. Перший (нижній) зліва направо: О. Костецький, М. Михайлів, А. Андрійчик, О. Аров, Т. Півко. Другий ряд: І. Цибулів, А. Федько, О. Шлеюк, В. Похил, О. Дзюбенко, 30-і рр. XX ст.

Зустрічаємо ім'я І. Цибуліва ми і в дослідженні К. Черемського «Повернення звичаю». Автор на основі архівних документів інформує про переслідування і репресії стосовно представників бандурного мистецтва (Черемський К., 1999, с. 117).

Усі роки нівелювання і нищення радянським режимом української культури робили свою чорну справу. Та в духовному вимірі давній український інструмент бандура був, є і залишається в елітному списку української традиційної культури. На сьогодні надзвичайно важливо піднімати із забуття митців, які примножували та презентували широкому загалу українську традиційну культуру в часи панування радянського тоталітарного режиму. Саме краєзнавчі дослідження є безцінними та унікальними в цій царині.

⁷ Польові дослідження Тетері С.А. Записані від Лисенка П., священника ПЦУ с. Лукаші Баришівської ОТГ Броварського району Київської області.

Список використаних джерел та літератури

- Жеплинський Б.М., Ковальчук Д. Б. 2011. *Українські кобзарі, бандуристи, лірники*. Енциклопедичний довідник. Львів.
- МакКой Тетяна, 2019. *Федір Жарко: дума, бандура і Колима. Заарештували за пісню, що стала гімном України*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/30326290.html> [20. 07. 2023].
- Самчук Улас, 1976. *Живі струни. Бандура і бандуристи*. Детройт.
- Черемський К. П., 1999. *Повернення традиції. З історії нищення кобзарства*. Харків.

Svitlana Teteria, Natalija Kostjuk

FEDIR ZHARKO, OLESIY GAPON, ISAAK TSYBULYV – UNIQUE FIGURES OF UKRAINIAN BANDUR ART (BASED ON FIELD RESEARCH MATERIALS)

In this study, the authors, based on field research, present previously unpublished data on the state of development of modern bandura art since the 1930s in Pereyaslavshchyna. These researches are based on the field materials of the authors, as well as the analysis of the exposition content of the Kobzarstvo Museum of the National Historical and Ethnographic Reserve “Pereyaslav” (NIEZ “Pereyaslav”). In particular, information about the National Merited Bandura Chapel of Ukraine named after G.I. Maiboroda, and the bandura master from Baryshivka O.M. Gapon.

Based on the material obtained during the authors’ expedition and research work, an analysis of the life of amateur bandura music-making in the specified region was carried out. Special attention is paid to the activities of creative youth in Baryshivtsi. It was here that Fedir Zharko, a famous bandurist singer and author of poems, began his artistic activity. Brief biographical data about the master of making bandura Oleksiy Gapon is revealed. To date, the exact number of tools he made is unknown, but almost the only one that has survived is exhibited in the Museum of Kobzarstvo NIEZ “Pereyaslav”. The publication also mentions the talented bandurist Isaak Tsybuliva.

These talented and extraordinary individuals lived in the village of Baryshivka (Kyiv region). They were members of an ensemble of amateur bandurists. Later, Fedir Zharko and Isak Tsybuliv continued their artistic activity in already professional collectives. But their entire lives were dedicated to the lofty mission of popularizing Ukrainian art among the general public.

Key words: *Oleksiy Gapon, Mykhailo Pogasii, Fedir Zharko, Isaak Tsybuliv museum exhibition, bandura, art, bandura maker, amateur, singer, bandura player, capella.*

References

- Zheplyns'kyi B. M., Koval'chuk D. B. 2011. *Ukrayins'ki kobzari, bandurysty, lirnyky* [Ukrainian kobzars, bandurists, lyrnyks]. Entsyklopedychnyy dovidnyk. L'viv. (In Ukrainian).
- MakKoy Tetyana, 2019. *Fedir Zharko: дума, бандура і Колима. Заарештували за пісню, що стала гімном України* [Fedir Zharko: thought, bandura and Kolyma. They were arrested for the song that became the national anthem of Ukraine]. Available: <https://www.radiosvoboda.org/a/30326290.html> [20. 07. 2023]. (In Ukrainian).
- Samchuk Ulas, 1976. *Zhyvi struny. Bandura i bandurysty* [Live strings. Bandura and bandurists]. Detroit. (In Ukrainian).
- Cherems'kyi K. P., 1999. *Povernennya tradytsiyi. Z istoriyi nyschennya kobzarstva* [The return of tradition. From the history of the destruction of Kobzarstvo]. Kharkiv. (In Ukrainian).